

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the **University of Silesia in Katowice**

Title: Biografie (nie)normatywne? Czyli o tym, co można ułożyć z biograficznych puzzli w internecie

Author: Beata Duda, Ewa Ficek

Citation style: Duda Beata, Ficek Ewa. (2020). Biografie (nie)normatywne? Czyli o tym, co można ułożyć z biograficznych puzzli w internecie. W: A. Rejter (red. nauk.), "Obrzeża, marginesy, rudymenty..." (S. 111-139). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Beata Duda

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <http://orcid.org/0000-0002-1995-6489>

Ewa Ficek

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <http://orcid.org/0000-0002-0976-1944>

Biografie (nie)normatywne? Czyli o tym, co można ułożyć z biograficznych puzzli w internecie

Wprowadzenie

Biografia (podobnie jak dokumenty osobiste) przyciąga uwagę przedstawicieli wielu dyscyplin humanistycznych, którzy, przyjmując właściwy sobie punkt widzenia, akcentują różne jej właściwości (Kaźmierska, Czapliński, Julkowska 2014: 61–67; por. też Sieroń-Galusek 2019). Ów „opis życia o charakterze zazwyczaj literackim, naukowym lub popularyzatorskim, będący formą interpretacji [...], a więc zawierający elementy analityczne, krytyczne, podsumowujące”¹, wiąże się z uaktywnianiem pamięci (Kaźmierska, Czapliński, Julkowska 2014: 61), przy czym zwykle się sądzić, że idzie tu o pamięć doświadczeń życiowych w ich warstwie obiektywnej, faktograficznej (*life history*), a także o subiektywne refleksje nad tymi doświadczeniami (*life story*) (Dubas 2017: 66). Jednocześnie biografia/autobiografia, co dość istotne, jako konstrukt pamięciowo-poznawczy o funkcjach regulacyjnych, osobowo-twórczych, porządkujących, nadających sens przeżytemu życiu oraz cel życia przy-

1 Tę definicję traktujemy jako punkt wyjścia dalszych rozważań.

sztemu, łączy się nierozzerwalnie z budowaniem własnej tożsamości (Dubas 2017: 66). „Uczenie się z własnej [bądź cudzej – B.D., E.F.] biografii jest możliwe – stwierdza Elżbieta Dubas – ponieważ człowieka można opisać jako istotę biograficzną (*homo biographicus*)” (Dubas 2017: 65)².

Wydaje się, iż zarówno współczesne projekty biograficzne, jak i komemoratywne, tj. upamiętniające aktorów minionych wydarzeń (tych obecnych na kartach historii lub nieobecnych, anonimowych), podlegają głębokim przeobrażeniom. Przeobrażenia te wynikają, z jednej strony, z konieczności uwzględnienia nowoczesnego medium przekazu utrwalającego rozmaite wizje przeszłości, a z drugiej – z „dopasowania się” do odbiorcy zanurzonego w kulturze masowej i ceniącego wysoko komunikaty multimedialne; naturalnie, wyliczenie mających tu znaczenie czynników nie jest kompletne. Co więcej: „Uczestnicy sieci posiadają nieograniczone, dzięki licznym repozytoriom, dostęp do dokumentów biograficznych” (Julkowska 2017: 24). „Dostępność informacji w sieci internetowej sprawiła, że nowymi cechami [...] różnych form wypowiedzi o przeszłości stały się audiowizualność i interaktywność [...]. To podejście otwiera przekaz historyczny na nowe cechy konstytutywne [...], także w odniesieniu do biografii” (Julkowska 2017: 25).

Biorąc pod uwagę wspomniane spostrzeżenia, warto zapytać o kształt tego, co można dziś ułożyć z biograficznych puzzli w internecie³, warto też skonfrontować zaobserwowane w tej przestrzeni schematy z dobrze już zdomowionymi w biografistyce wzorcami. Pozwoli to, mamy taką nadzieję, rozstrzygnąć sygnalizowany w tytule naszego artykułu dylemat, odnoszący się do normatywności bądź nienormatywności rozpoznawanych form („patchworkowych”, „ruchoomych” itp.⁴). Ponieważ nasze poszukiwania skoncentrowane są na właśnie tak postrzeganych reprezentacjach, w rozważaniach przydatne okażą się ponadto takie kategorie, jak kolażowość, transgresywność czy pograniczność (gatunków, stylów, dyskursów). Dłużej zatrzymajmy się tymczasem przy ostatnim z określeń i przypomnijmy: zdaniem Władysława Panasa, termin „pogranicze” wskazuje na odrębność i oddzielenie jakichś obiektów, zarazem na wymianę i ich przenikanie (cyt. za: Próchnicki 2012: 35). Adekwatność wymienionego terminu do pro-

2 Wymiar dydaktyczny nie był również obcy formom i normom dawnej biografistyki. Zob. np. Sławiński, red. 2008: 67. Więcej o ewolucji gatunku biografii także: Julkowska 2017: 17 i nast.

3 Por. metaforę, po którą sięga też Anna Natalia Kmiec (2018).

4 Zbliżone cechy biografii sieciowych wymienia np. Paulina Wawer (2014: 321). Biografie te uchodzić mogą poza tym, w opinii badaczki, za publiczne oraz wieczne, bowiem: „Przeszłość dla sieci jest terażniejszością” (Wawer 2014: 321).

jektowanych tutaj roztrząsań zasadza się i na tym, że również biografię uznaje się nierzadko za gatunek pograniczny (np. Krauz 2017: 91; Całek 2016: 25). O rekonceptualizacji wielorako rozumianych marginesów pisze w innym jeszcze (interesującym nas) kontekście Ewa Domańska. Autorka dowodzi: „W dyskursie pograniczny przejawia się [...] potrzeba »niepodległych przeszłości«, których źródłem staje się literatura świadectwa, a także rzeczy, performanse, miejsca pamięci, przez które przemawiają głosy pograniczników⁵. W kontekście badań historycznych ważny staje się projekt historii ratowniczej, która nastawiona jest na odkrywanie, przywracanie, zachowywanie oraz udostępnianie fragmentów mikro-przeszłości. [...] Chodzi także o tworzenie nowych wizerunków podmiotowości [...]” (Domańska 2012: 94–98). Do tego wątku powrócimy w dalszej części tekstu.

Archiwum biograficzne jako przedmiot badań lingwistycznych

Właściwym przedmiotem analiz stało się siedem cyfrowych miejsc pamięci (por. sformułowanie Pierre’a Nory *lieux de mémoire*, cyt. za: Biskupska 2014: 295) zgromadzonych pod szyldem Fundacji KARTA, których zadaniem jest utrwalanie wiedzy o znanych postaciach polskiej literatury, kultury i sztuki. Fenomeny te to archiwa ukazujące sylwetki następujących twórców: Józefa Gosławskiego, Jerzego Grzegorzewskiego, Witolda Lutosławskiego, Poli Negri, Agnieszki Osieckiej, Zofii Rydet i Wisławy Szymborskiej. Trzeba zaznaczyć, że jest to jedno z pierwszych przybliżeń tak obszernego materiału, jaki stanowią tego typu **archiwa biograficzne**⁶ poświęcone konkretnym postaciom. Szczegółowemu oglądowi poddano jedynie jego niewielki, aczkolwiek reprezentatywny fragment, na który składa się ponad 10 380 różnorodnych pod względem parametrów strukturalnych, pragmatycznych oraz stylistycznych tekstów⁷, w tym także

5 Czyli jednostek z premedytacją marginalizowanych, kolonizowanych – by użyć słów Domańskiej – przez historię oficjalną (Domańska 2012: 97).

6 Sformułowanie to jest etykietą roboczą; jej operacyjną użyteczność próbujemy dopiero sprawdzić w toku prowadzonych przez nas badań.

7 W tekście upatrujemy, za Teresą Dobrzyńską, „względnie wyodrębnionej całości komunikacyjnej, w której porcja informacji przekazywana jest w określonych zamiarach i przy określonym zasobie wiedzy obu uczestników aktu komunikacji. Uznanie komunikacyjnego charakteru tekstu pozwala myśleć o tekście jako o tworze znakowym, który niekoniecznie realizuje się w formie językowej” (Dobrzyńska 2009: 20).

materiałów audiowizualnych – zdjęć, filmów i nagrań audio lub/i audiowizualnych (por. tabela 1).

Tabela 1. Typy obiektów biograficznych i ich liczba w strukturze archiwum

ARCHIWUM BIOGRAFICZNE	KOMUNIKATY JĘZYKOWE	WYKAZY/ZESTAWIENIA	FOTOGRAFIE	FILMY I PLIKI AUDIO, INNE OBIEKTY MULTIMEDIALNE	ODNOŚNIKI DO INNYCH STRON
A1JG	105	8	138	0	38
A2JG	1055	15	155	30	30
A3WL	205	30	404	32	31
A4PN	274	1	1010	0	3
A5AO	81	12	27	7	6
A6ZR	33	3	4855	5	10
A7WS	306	7	1415	35	15

Źródło: Opracowanie własne.

W analizie zebranego materiału badawczego przyjęto wybrane, a zarazem najbardziej istotne z punktu widzenia artykułu, założenia komplementarnych subdziedzin językoznawstwa – genologii lingwistycznej oraz lingwistyki dyskursu. Refleksja genologiczna nad zjawiskami przenikania, kolażowości, mgławicowości gatunków (por. Witosz 2005: 108) pozwoli na uchwycenie specyfiki cyfrowych biografii tudzież ustalenie ich miejsca w obrębie kategorii współczesnych gatunków biograficznych. Jako że, jak już była o tym mowa, interesować nas będzie także aspekt (nie)normatywności poddanych interpretacji form tekstowych w odniesieniu do wzorca – tj. klasycznej biografii – pomocna będzie ponadto koncepcja Marii Wojtak, pozwalająca na ustalenie granic kategorii genologicznych (Wojtak 2014: 95–96). Z kolei założenia lingwistycznej analizy dyskursu (np. Witosz 2016) oraz lingwistyki pamięci (Czachur 2018) pozwolą na ukazanie podmiotowych, społecznych i kulturowych uwarunkowań dyskursu pamięci, wyłaniających się z różnych odśłon materiału źródłowego. Łącząc założenia genologii i dyskursologii, warto także zaznaczyć za wspomnianą już uprzednio M. Wojtak, że gatunek stanowi komunikacyjną realizację dyskursu, która „z całej gamy dyskursywnych parametrów wycina i kształtuje poszczególne wymiary, dostosowane do określonej interakcji (we wzorcu), a ukonkretniane w realizacjach, czyli pojedynczych interakcjach” (Wojtak 2011: 71; por. też Witosz 2011). Tym samym, stosując narzędzia lingwistycznej analizy dyskursu, możliwe będzie uchwycenie fenomenu, jakim są archiwa biograficzne wpisujące się w szerszy nurt archiwistyki społecznej.

Nie od rzeczy będzie jeszcze wspomnieć o niektórych choćby krokach oraz zagadnieniach lingwistycznego namysłu nad pamięcią zbiorową, referowanych obszernie przez Waldemara Czachura. Otóż pytania zgłoszone przez badacza, które należałoby, w naszej opinii, wziąć i tym razem pod uwagę, to przede wszystkim: „Jakie środki językowe i strategie komunikacyjne, w tym również w nowych mediach i mediach społecznościowych, aktywują i kształtują obrazy przeszłości?”; „Czy istnieją specyficzne praktyki komunikacyjne i strategie dyskursywne stosowane przez różnych aktorów dyskursu pamięci, np. przez aktorów z domeny politycznej, instytucjonalno-naukowej, artystycznej i społecznej?”; „Jak teksty kultury, rytuały życia zbiorowego oraz teksty multimodalne, bazujące na współgraniu różnych zasobów semiotycznych i umożliwiające wirtualne inscenizacje, tworzą treści pamięci zbiorowej?”; „Jak treści pamięci i jej językowe eksponenty tworzą wspólnoty i oddzielają swoich od obcych, jakie praktyki językowo-dyskursywne prowadzą do dialogu pamięci, a jakie do konfliktów pamięci?” (Czachur 2018: 44–45).

Wokół twórców archiwum biograficznego

Pierwszym z podjętych wyzwań poznawczych była charakterystyka aktorów społecznych odbijających się w zwierciadle analizowanych cyfrowych biografii oraz określenie ich intencji komunikacyjnych wpływających na kształt zogniskowanego wokół znanych postaci kultury i sztuki dyskursu. Owe podmioty (tu: głównie twórcy archiwum), zajmując konkretne stanowisko, aktywować będą jednak określone obrazy przeszłości (Czachur 2018: 26), będą też modelować występujące w tych ramach gatunki i stanowiące ich aktualizację teksty.

Twórcy archiwów biograficznych to w większości przedstawiciele fundacji, towarzystw i stowarzyszeń, których cele statutowe koncentrują się wokół utrwalenia i upowszechnienia życia i twórczości danej postaci polskiej kultury. Niektóre z organizacji powstały na potrzeby stworzenia określonego archiwum – tak jak w przypadku Fundacji im. Zofii Rydet powołanej w celu inwentaryzacji i digitalizacji zbiorów fotograficznych artystki czy Towarzystwa im. Witolda Lutosławskiego, którego najpilniejszym zadaniem jest opieka nad spuścizną kompozytora. Wśród twórców archiwów znajdują się także konsorcja, w skład których wchodzi kilka instytucji (por. archiwum Jerzego Grzegorzewskiego, utworzone przez Pracownię JG oraz Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego). Współpraca instytucjonalna pozwala na dotarcie do większej liczby materiałów biograficznych oraz na wielowymiarowe ujęcie życia i twór-

czości protagonisty. W grę wchodzi także sytuacje konstruowania archiwów przez członków rodziny danego twórcy, jak ma to miejsce w Fundacji Okularnicy im. Agnieszki Osieckiej, założonej przez córkę poetki – Agatę Passent, lub archiwum Józefa Gosławskiego, które jest współprowadzone przez córkę rzeźbiarza – Annę Rudzką. Zbiory tego typu archiwów zawierają najwięcej prywatnych, nierzadko intymnych dokumentów biograficznych. Warto ponadto już w tym miejscu zaznaczyć, że upamiętnianie danej postaci może być tylko jednym ze środków osiągnięcia innych celów – mamy z tym do czynienia w przypadku Lipnowskiego Towarzystwa Kulturalnego im. Poli Negri (współpracującego z Filmo-teką Narodową); prowadzi ono archiwum artystki, jednocześnie popularyzując działalność kulturalną w jej rodzinnej miejscowości. Tym samym motywacją do prowadzenia archiwum jest wpływ na wizerunek miejsca, a sam protagonista staje się jego „wizytówką”. Jeszcze inną motywację wykazują twórcy archiwum poświęconego Wisławie Szymborskiej (Fundacji Wisławy Szymborskiej), na stronie internetowej którego na pierwszym planie usytuowana jest działalność fundacji polskiej noblistki, podczas gdy opis życia i twórczości jej samej pozostaje niejako w tle. Por. tabela 2.

Tabela 2. Tematyka obiektów biograficznych i ich odsetek w strukturze archiwum

ARCHIWUM*	DANE BIOGRAFICZNE			
	TEKSTY BIOGRAFICZNE DOTYCZĄCE PRZEBIEGU ŻYCIA POSTACI [%]	TEKSTY DOTYCZĄCE TWÓRCZOŚCI [%]	TEKSTY DOTYCZĄCE DZIAŁAŃ TWÓRCÓW ARCHIWUM WYKRACZAJĄCYCH POZA OCHRONĘ SPUŚCIZNY „PATRONA”, JEJ PROMOCJĘ I WSPÓŁCZESNY ODBIÓR [%]	ZASOBY OGÓLNE [LICZBA]
A1JG	13	43	44	289
A2JG	4	95	1	1285
A3WL	21	57	23	702
A4PN	1	14	85	1288
A5AO	41	52	7	133
A6ZR	1	98	1	4906
A7WS	4	9	87	1778

Źródło: Opracowanie własne.

* Poszczególne archiwa oznaczyliśmy skrótami – ich pełny wykaz znajduje się na końcu artykułu.

Odnotowana wyżej różnorodność/mgławicowość zamierzeń i motywacji przyświecających twórcom badanych przez nas archiwów znajduje swoje odzwierciedlenie w zawartych w nich dokumentach, co stanowić będzie przedmiot zainteresowania w dalszej części tekstu. Wcześniej wypada jednak przyjrzeć się także

wspólnym cechom wszystkich rozpatrywanych fenomenów, będącym przecież pochodną intencji komunikacyjnych ich (współ)twórców. Poza indywidualnymi celami organizacji, która prowadzi wybrane archiwum poświęcone twórczości danej postaci, jej aktywności i zadania wyznaczane są bowiem przede wszystkim przez założenia archiwistyki społecznej. Podstawową motywacją dla aktorów tego typu miejsc pamięci, na jaką wskazują archiwiści-eksperti (por. Kaprańska 2017; Ziętał 2016; Czarnota 2014), ma być oddolność działań oraz potrzeba współtworzenia przestrzeni biograficznych, które będą dostępne dla szerokiego grona odbiorców. Funkcją archiwum jest bowiem zaspokojenie potrzeby pamięci oraz dbałość o budowanie i poszerzanie wiedzy o przeszłości. Stąd też poddane analizie archiwa zostały opracowane jako otwarte strony internetowe w ramach postulatu ruchów *open source* i *open access*, co sytuuje je w kręgu działań prowadzących do dialogu pamięci (Czachur 2018).

Głębszy namysł nad posunięciami twórców archiwów biograficznych prowadzony w perspektywie postulatów archiwistyki społecznej pozwala wydzielić co najmniej kilka ról, w jakie oni każdorazowo wchodzi, a mianowicie rolę:

- **archiwisty;**
- **popularyzatora** wiedzy o protagoniście;
- **strażnika pamięci.**

Dodajmy, że we wszystkich tych przypadkach władza nad pamięcią jest po stronie działaczy-archiwistów (względnie – depozytariuszy pamięci). Kiedy do głosu dochodzą także użytkownicy zasobu, skutkuje to włączaniem ich w kreowanie wiedzy o danej postaci. Dzięki widocznej interakcji z odbiorcami ujawnia się kolejny profil twórcy – **aktywisty społecznego**, człowieka, który zachęca do współtworzenia archiwum i budowania wspólnoty pamięci. Wróćmy jednak do zaproponowanych przed chwilą rozróżnień.

W opisach pomieszczonych na badanych stronach internetowych pojawiają się informacje o pobudkach kierujących pomysłodawcami danego archiwum. Odnaleźć w nich można m.in. sformułowania i zwroty odnoszące się do działań typowo archiwistycznych, takich jak: *gromadzenie, archiwizowanie, spisywanie, dokumentowanie, zgromadzenie w jednym miejscu dokumentacji*. Tego typu wybory językowe twórców miejsc pamięci skłaniają do sprofilowania ich zatem jako **archiwistów-ekspertów**, skupionych raczej na materialnym wymiarze dokumentowania czyjejs spuścizny.

Jednakże poza potrzebą dokumentacji i archiwizacji twórcy archiwów biograficznych manifestują również chęć upowszechnienia starannie zebranych zasobów (zgodnie z wytycznymi archiwistyki społecznej istotą ich opracowywania jest otwartość na odbiorców). Jak się dziś podkreśla, postrzeganie archiwów

i archiwistów ulega zresztą zmianie: „Archiwa widziane są teraz nie jako składnice dokumentacji, ale miejsca pamięci i jej skarbnice. Archiwiści w związku z tym aktywnie zarządzają pamięcią. Poprzez ocenę wartości dokumentacji, opis archiwaliów, dbałość o ich zachowanie archiwiści wciąż na nowo formują zasób archiwalny” (Chorażyczewski 2004: 9). Przywołajmy także poświadczenia tekstowe czyniące rolę **popularyzatora** wiadomości na czyjś temat bardziej wyraźną:

Celem Towarzystwa jest roztaczanie opieki nad spuścizną artystyczną i duchową po Witoldzie Lutosławskim oraz **propagowanie Jego twórczości**. (A3WL)⁸

Zaplanowany wówczas projekt Archiwum JG powstał z myślą o tym, aby przypomnieć wybitnego artystę i człowieka teatru: reżysera, scenografa i dramaturga, dyrektora teatrów, a także stworzyć wirtualną przestrzeń, umożliwiającą gromadzenie, opracowywanie i **udostępnianie rozproszonej dokumentacji jego wszechstronnej działalności**. (A2JG)

Jednocześnie, także w przytoczonych fragmentach, dostrzec można elementy wskazujące na profil twórców archiwów jako **strażników pamięci**, którzy formują obraz(y) przeszłości w świadomości użytkowników archiwum. Należy przy tym zaznaczyć, że kreowanie wiedzy o życiu i twórczości danej postaci odbywa się „poprzez wyjmowanie z zasobu i ekspozowanie tych archiwaliów, które służą kształtowaniu określonej lub wymaganej w danym czasie pamięci” (Wilk 2017: 210). Jest to, powtórzmy, przejaw utrzymywania władzy nad pamięcią i dyskursami pamięci – mimo znaczącej pozycji kolejnej grupy aktorów społecznych, tzn. odbiorców działań archiwistycznych.

Odbiorcy działań archiwalnych

Eksplicytnie wyrażona chęć upowszechnienia zasobów archiwalnych wprowadza kolejną grupę aktorów społecznych – odbiorców aktywności dokumentacyjnych. Ich głównym działaniem jest odkrywanie przygotowanych przez twórców

⁸ Wszystkie podkreślenia w cytatach – B.D., E.F. Pisownię i interpunkcję zachowujemy w wersji oryginalnej.

archiwów zasobów i aktywowanie obrazów przeszłości związanych ze znanymi postaciami z kręgu polskiej kultury narodowej. W myśl założeń współczesnej archiwistyki (por. Ziętał, red. 2016) zadaniem twórców jest zachęcanie do zapoznania się ze zdigitalizowanymi zasobami poprzez bezpośrednie komunikaty kierowane do odbiorców, otwarte spotkania, warsztaty czy inne wydarzenia ukazujące zasoby archiwum. Nastawienie na użytkownika jest także wyrazem nowoczesnej, proaktywnej postawy archiwisty, u podstaw której stoi dążenie do określenia profilu potencjalnego odbiorcy (Bewicz 2012: 21) i sprostanie jego oczekiwaniom. Potrzeba zachęcenia do percepcji przygotowanych treści ujawnia się przeważnie w specyficznych praktykach werbalnych realizowanych na poziomie bezpośrednich zwrotów o wyraźnej funkcji nakłaniającej, m.in. *poznaj, przeczytaj, zobacz, dowiedz się*. W kilku z omawianych archiwów jest to jedyna strategia komunikacyjna, która wskazuje na kontakt z adresatem, tym samym pozostawiając mu rolę biernego odbiorcy prezentowanych treści. Co znaczące, ma to miejsce głównie w archiwach, za które są odpowiedzialne lub współodpowiedzialne rodziny protagonisty. Cudza ingerencja w obraz przeszłości mogłaby się wiązać, tak zakładamy, z rewizją własnych wyobrażeń o przodkach, jednocześnie zagrażałaby spójnej narracji tożsamościowej i wpływałaby na obraz siebie. Jak zauważa Wanda Matras-Mastalerz, „świadomość własnych korzeni umacnia rodzinę, poszerza wiedzę” (2016: 183). W przypadku tego typu taktyki można więc mówić o archiwach społecznych *sensu largo* – prowadzonych przez instytucje bez aktywizacji odbiorców w działania dokumentacyjne⁹. Por.:

Poznaj biografię Agnieszki Osieckiej, zapoznaj się z kalendarium Jej życia, przeczytaj wywiady z nią i dowiedz się, gdzie Ją odnajdziesz na Powązkach. Poznaj Agnieszkę. (A5AO)

Część z poddawanych badaniu archiwów biograficznych, które sklasyfikować można jako archiwa *sensu stricto*, nie tylko zaprasza do zapoznania się z dostępnymi zasobami, ale także umożliwia użytkownikom ich współtworzenie zgodnie z ideą humanistyki cyfrowej i społecznej archiwistyki. Uczestnictwo w konstruowaniu tak postrzeganych miejsc pamięci sprzyja powstawaniu wspólnot pamięci, te zaś pozwalają na nieustanną refleksję nad życiem danej postaci, a w dalszej kolejności na (re)konstruowanie jej biografii. Tego typu dzia-

⁹ Więcej na ten temat w artykule: Ciesek-Ślizowska, Duda, Sujkowska-Sobisz 2020.

łania można również odnieść do wyników badań nad uczeniem się z biografii (por. Dubas 2017; Alheit 2011; Dubas, Stelmaszczyk, red. 2015). Zachęty do uzupełniania istniejących zasobów mogą mieć np. taką postać:

Wszystkich, którzy posiadają informacje na temat osób i miejsc przedstawionych na zdjęciach Zofii Rydet **prosimy o kontakt z Fundacją im. Zofii Rydet.** (A6ZR)

Dokonanie pełnej analizy twórczości i ustalenie właściwego miejsca Józefa Gosławskiego w historii rzeźby i medalierstwa umożliwić może jedynie zgromadzenie jak najpełniejszej dokumentacji. **Jeżeli posiadają Państwo prace artysty, dokumenty, zdjęcia, listy, wspomnienia z nim związane lub wiedzę o tego rodzaju źródłach, bardzo prosimy o kontakt.** (A1JG)

Informacje o różnorodności grupy twórców i włączaniu w nią osób spoza danej instytucji da się także dostrzec w następujących cytatach:

Nasze zbiory związane z życiem i rozwojem artystycznym Poli Negri gromadzimy nieprzerwanie od 6 lat i w przypadku większości eksponatów, pozyskują je **członkowie naszego Towarzystwa.** Jednocześnie jesteśmy wdzięczni za materiały, które trafiają do nas **od osób systematycznie współpracujących z Izbą [Pamięci Poli Negri – B.D., E.F.], instytucji oraz członków rodziny.** (A4PN)

Towarzystwo im. Witolda Lutosławskiego **składa serdeczne podziękowania:** państwu Gabrieli i Marcinowi Bogusławskim, pani Krystynie Witkowskiej, panu Olgierdowi Witkowskiemu, pani Mai Trochimczyk, panu Markowi Kurowskiemu, panu Erazmowi Ciołkowi, pani Janinie Januszewskiej-Skreiberg oraz pani Danucie Gwizdalance za przekazanie zdjęć do galerii fotografii. (A3WL)

W związku z przygotowaniem do wystawy w Domu Artysty Plastyka w Warszawie w 2003 roku rodzina zamieściła w prasie ogłoszenie o poszukiwaniu prac i materiałów związanych z Józefem Gosławskim. Dzięki **numizmatykowi z Gdańska odnaleziona została przedwojenna plakietka z wizerunkiem Marszałka Józefa Piłsudskiego.** (A1JG)

Por. ponadto:

Jest nam niezmiernie miło otrzymując od Państwa dowody uznania w postaci nowych eksponatów w połączeniu z tak serdecznymi słowami; „...ulotka reklamowa z filmu z Polą Negri. Jest to mój wkład w powstające muzeum. Sądzę, że mojej świętej pamięci Babcia byłaby szczęśliwa, że tam trafiła ta ulotka. Pozdrawiam Grzegorz.” (A4PN)

Odbiorca jawi się wreszcie jako weryfikator archiwalnych/wirtualnych treści i równorzędny partner twórców danego archiwum¹⁰; obrazują to następujące egzemplifikacje:

Wszelkie informacje o zauważonych błędach, zarówno merytorycznych, jak i funkcjonalnych, uwagi o istotnych brakach w zgromadzonej dokumentacji, a także propozycje współpracy bardzo prosimy przesyłać na adres: mateusz.zurawski@teatrstudio.pl. (A2JG)

Powstałe w ten sposób opisy [fotografii – B.D., E.F.] mogą zawierać błędy, materiał jest nadal w opracowaniu. Postępy w tych pracach będą systematycznie publikowane. Osoby odwiedzające wirtualną galerię prosimy o wszelkie cenne uwagi. (A6ZR)

Na koniec zauważmy, iż spotkać się można jeszcze ze strategią, która nie tylko włącza odbiorcę w świat archiwum, lecz także w bezpośrednie działania związane z utrwaleniem pamięci/ocalaniem od zapomnienia, co stanowić może przykład sytuacji pogranicznej – następuje wówczas bezpośrednie nawiązanie do działań upamiętniających w świecie realnym, podczas gdy budowanie wspólnoty pamięci tożsame jest głównie z interakcją w przestrzeni wirtualnej. Por.:

Staramy się odwiedzać Agnieszkę jak najczęściej, jednak nie zawsze jest to takie proste. Suche kwiaty, wypalone znicze, niepotrzebne liście na płycie grobowca czasami pozostają tam zbyt długo. Sąd zwracamy się

¹⁰ Nie sposób nie odnieść się w tym miejscu do motywu uzupełnienia braków (luk), przede wszystkim jednak – korygowania błędów, o którym wspomina Krzysztof J. Szmidt. Inne motywy pisania biografii „nienaukowych”, bliższe z kolei, jak sądzimy, twórcom archiwów biograficznych, to: motyw „świeżej” interpretacji, motyw syntezy oraz motyw odkrycia bądź edukacyjnego uprzywilejowania dorobku bohatera biografii (Szmidt 2016: 42–45).

do Państwa z ciepłą prośbą, by w czasie odwiedzin Agnieszki zebrać to, co już niepotrzebne. Starajmy się wspólnie dbać o miejsce spoczynku Agnieszki Osieckiej. Z góry dziękujemy Państwu za pomoc. (A5AO)

Artysta, geniusz, indywiduum?

Postacie portretowane w archiwach biograficznych

Pełne rozpoznanie cyfrowych archiwów biograficznych, które weszły w zakres postępowania badawczego, wymaga ponadto odpowiedzi na pytanie o to, jakie postaci (i dlaczego akurat te) się tutaj upamiętnia. Sądzymy, że wzmiankowaną kwestię poruszyć warto co najmniej z dwu powodów. Po pierwsze dlatego, że celem biografistyki jest zachowanie „pamięci społecznej (a więc wykraczającej poza ciasny krąg rodzinny, przyjacielski, zawodowy etc.) o tych, którzy tworzyli jakąś wartość istotną dla wspólnego dobra narodowego. Dlatego biografistyka może mieć charakter rekonstrukcji pierwotnej dotyczącej postaci pominiętych z różnych powodów, wynikających jednak najczęściej z błędu perspektywy (nie docenienia przez współczesnych), może też być rodzajem projektu rewindykacyjnego, tj. weryfikacji dawniejszych ustaleń dokonanych w czasach dominacji pedagogiki instrumentalnej (np. socjalistycznej)” (Samborska-Kukuć 2018: 16–17). Jak dowodzą badacze (np. Ciesek-Ślizowska, Duda, Ficek, Przyklenk, Sujkowska-Sobisz [w druku]), również oddolne inicjatywy archiwizacyjne, w odróżnieniu od swoich odpowiedników instytucjonalnych, bywają sposobem nowego odczytywania pamięci z perspektywy wykluczanych i marginalizowanych (niegdyś lub obecnie) grup tworzących własne archiwa. Na zaobserwowaną analogię trzeba więc zwrócić baczną uwagę. Po drugie – postawione przez nas pytanie domaga się odpowiedzi także i z tego powodu, iż projekty biograficzne mogą być skoncentrowane na opisie i interpretacji losów jednostki lub – co z kolei ocenić wypada jako swoiste *novum* w przestrzeni tradycyjnej literatury o tej tematyce, cechujące tymczasem główny nurt (*mainstream*) poczynań archiwistycznych – na tworzeniu biografii zbiorowych (opartych dodatkowo na materiałach „wywołanych”)¹¹. Zilustrujmy to taką oto konstatacją Kai Kaźmierskiej, Przemysława Czaplińskiego i Violetty Julkowskiej: „biogra-

11 Nie wyklucza to, naturalnie, znamionującego dzisiejszą humanistykę zwrotu w stronę osobowego doświadczenia. „To człowiek jako jednostka doświadczająca staje się odniesieniem w rekonstruowaniu prawdy historycznej” (Sieroń-Galuś 2019: 89).

fia pozostaje w centrum osobowościowego kompleksu kultury współczesnej, podtrzymując **indywidualistyczne tendencje** [...]. Biografie powstają, ponieważ istnieją **jednostki wyjątkowe**, a zarazem istnienie biografii wzmacnia ludzkie dążenie do wyjątkowości” (2014: 66; podkr. – B.D., E.F.).

Podsumowując tę część rozważań, zaznaczmy: twórcy i pomysłodawcy zajmujących nas stron internetowych portretują osoby (właściwie ich życie, działalność, dorobek twórczy itp.), a nie grupy/wspólnoty – co pozwala wysunąć tezę o nienormatywności rozpoznawanych obiektów, prezentujących się na tle dzisiejszej archiwistyki dość nietypowo. Postaci te są na ogół „dobrze obecne” w obrębie polskiej (a nawet światowej) kultury i sztuki, choć pamięć o nich zasługuje na „odświeżenie”; to jednostki wybitne, które przekroczyły „próg przeciętności” i zajmowały/zajmują w swojej dziedzinie znaczącą pozycję (Samborska-Kukuć 2018: 15), z tej też przyczyny przez pryzmat określonej dyscypliny (tudzież swych największych osiągnięć) mogą być postrzegane przez kolejnych nosicieli pamięci¹²:

Józef Gosławski: polski rzeźbiarz i medalier. Projektant pomników [...], medali [...] oraz monet [...] (A1JG);

Jerzy Grzegorzewski: Reżyser, scenograf, malarz, dramaturg, dyrektor teatrów (A2JG);

Witold Lutosławski: jeden z największych kompozytorów XX wieku (A3WL);

Pola Negri: artystka sceniczna (A4PN);

Agnieszka Osiecka: poetka, prozaik, autorka spektakli teatralnych i telewizyjnych, reżyser filmowy, dziennikarka, przede wszystkim jednak autorka ponad dwóch tysięcy tekstów piosenek (A5AO);

Zofia Rydet: artystka fotografka (A6ZR);

Wisława Szymborska: poetka, laureatka Literackiej Nagrody Nobla (A7WS).

Zaprezentowana lista obejmuje, dopowiedzmy, znane nazwiska z kręgu kultury wysokiej, co współcześnie nie musi być wcale tak oczywiste. Niesłabnąca wciąż popularność biografii przekłada się bowiem na zwiększenie ogólnego

12 Prezentowany w archiwach spis dyscyplin związanych z daną osobą nierzadko (aczkolwiek nie zawsze) rozszerza wyliczenie, które odnaleźć możemy w informatorach czy opracowaniach encyklopedycznych, tj. Grzegorzewski – reżyser i scenograf; Osiecka – poetka itd.

zasięgu tego typu tekstów, bez względu na rodzaj utrwalającego je medium (książka, film itp.): o ile dawniej wśród ich bohaterów znajdowały się np. postaci historyczne, o tyle współcześnie czytelnik/odbiorca ma okazję poznać bieg życia sportowców, polityków, ludzi biznesu, nauki czy najszerzej: celebrytów (Krauz 2017: 92; Szmidt 2016: 35; zob. ponadto Pluta 2018). Oczekuje też często opowieści odpowiednio sprofilowanych, zaskakujących, w tym informacji o głęboko skrywanych tajemnicach życia prywatnego albo punktach zwrotnych czyjejś kariery. Archiwiści społeczni (to kolejny dowód odrębności obiektów objętych przez nas spojrzeniem) pochylają się natomiast nad świadectwami „zwykłych ludzi”, których imiona i nazwiska niespisane niejako „rozpływają się w czasie” (Gonigroszek 2018: 167).

Przyjmując rozróżnienia zaproponowane przez Anitę Całek, należy wspomnieć o jednej jeszcze prawidłowości. Otóż reprezentacje biograficzne, z jakimi miałyśmy do czynienia, nie tylko uobecniają, ale i w pełni zastępują tego, kogo opisują. Spotkanie nieżyjących bohaterów biografii w tym przypadku możliwe jest już tylko na płaszczyźnie symbolicznej; narracja przejmuje funkcję bycia w świecie podmiotu, gdyż jego życie miało „swoją początek i koniec określony datami weryfikowalnymi na płaszczyźnie faktów” (Całek 2016: 39–40), narrator zaś pełni funkcję „mówcy umarłych” (więcej o tym w: Całek 2016: 39–40). Co istotne, narracja archiwów biograficznych jest wielowątkowa, determinowana zarówno zawartością, jak i kompozycją tych wirtualnych miejsc pamięci. Przyjrzemy się zatem bliżej ich budowie.

Aspekt strukturalny cyfrowych biografii a/i profilowanie sylwetki protagonisty

Ze względu na multimodalny charakter analizowanego materiału ważną rolę w odbiorze współczesnych przestrzeni biograficznych odgrywa komponent strukturalny stron internetowych, na których zostały one umieszczone. Wirtualna przestrzeń rozpatrywanych archiwów wypełniona jest różnorodnymi (hiper)tekstami, a każdy z nich nieco inaczej prezentuje życie i twórczość danej postaci. Jej biografię poznawać można dzięki wędrówce lekturowej po odmiennych genologicznie tekstach, galeriach zawierających zarówno prywatne, jak i oficjalne zdjęcia czy zbiory materiałów audio (nagrania utworów, wywiady) oraz wideo (filmy). W efekcie sylwetka artysty/twórcy ujmowana jest z różnych perspektyw i punktów widzenia (por. tabela 3).

Tabela 3. Przykłady tekstów biograficznych i autobiograficznych z uwzględnieniem różnych perspektyw

DOKUMENTY BIOGRAFICZNE – PERSPEKTYWA OBSERWATORA		DOKUMENTY AUTOBIOGRAFICZNE – SPOJRZENIE NA WŁASNE ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ	
PERSPEKTYWA „DALSA” Z PRZEWAGĄ OBIEKTYWIZMU	PERSPEKTYWA „BLIŻSZA” – PERSPEKTYWA ŚWIADKA, WIĘKSZY SUBIEKTYWIZM	PERSPEKTYWA AKTUALNYCH WYDARZEŃ	PERSPEKTYWA DYSTANSU CZASOWEGO, PRZESTRZENNEGO ITD.
artykuł krytyczny	wywiady	wywiad	
recenzja dzieła	wspomnienie	wypowiedź na temat twórczości	
biografia naukowa	list	list	wykład /przemówienie / wystąpienie
polemika		fragmenty dziennika	fragmenty pamiętnika

Źródło: Opracowanie własne.

Zastosowanie multimedialnych i interaktywnych form przekazu (animacje, wirtualne galerie itd.) czyni przestrzeń archiwów biograficznych atrakcyjną wizualnie, spełniając, sygnalizowane we wstępie do naszych rozważań, oczekiwania odbiorcy wobec współczesnych projektów biograficznych. Struktura analizowanych stron, oparta na koncepcji hipertekstu¹³, pozwala też na odczytywanie biografii znanych postaci w sposób fragmentaryczny, wielowarstwowy i przestrzenny (Akram 2018: 123). Wskazane formy/sposoby wielowarstwowego poznawania życia i twórczości danej postaci, wynikające z nieliniowego odbioru treści, stanowią kolejny przykład na patchworkowy/pograniczny charakter archiwów biograficznych – każdy z odbiorców tworzy bowiem obraz protagonisty z samodzielnie wybieranych archiwaliów. W rezultacie powstają różnorodne reprezentacje przebiegu życia i twórczości danej postaci, które układają się w swoiste **biograficzne kolaże**. Spojrzenie na prezentowane zasoby archiwalne z wykorzystaniem kategorii pogranicznej (tj. kolażu) jest zasadne także w odniesieniu do samej kompozycji analizowanych stron – tworzą one barwną, zróżnicowaną i nierzadko także chaotyczną formę. Na stronach archiwów odnaleźć można bowiem zarówno materiały faktograficzne, jak i teksty luźno powiązane z życiem i twórczością danej postaci. Dobitym przykładem tego zjawiska jest zawartość archiwum Poli Negri; obok dokumentów biograficznych (tekstów, zdjęć, skanów dokumentów) i treści związanych z działalnością twórców archiwum znaleźć można tu również utwór poetycki poświęcony artystce:

13 Por. np. definicję hipertekstu w ujęciu Ryszarda W. Kluszczyńskiego (za: Żydek-Bednarczuk 2012: 168).

Jadwiga Jałowiec
Sen Poli Negri

Rzeczka Mień była płytka i szara
jak życie w zagubionym
pośród pól miasteczku
przybrzeżne szuwały raniły
moje zgrabne stopy
gołymi rękami łapałam cierniki
zgrzebne płótno mokrej
lichej sukienki pachniało
tatarakiem i dzika miętą
fala moich czarnych włosów
kołysała się na wodzie niby
materia królewskiego płaszcza (fragment) (A4PN)

Spśród licznych obiektów, z jakich zbudowane zostały badane przez nas archiwa, szczegółowej analizie lingwistycznej chciałybyśmy poddać zwłaszcza te archiwalia/dokumenty (ściślej: gatunki bądź odmiany gatunkowe¹⁴), przez pryzmat których postrzegana jest sylwetka protagonisty. Za zagadnienie warte naukowego namysłu uznajemy poza tym konfrontację tradycyjnych ujęć biograficznych ze strukturą i zawartością aktualizacji wchodzących w skład cyfrowych archiwów biograficznych. Wstępem do planowanych rozważań winno być jednak, jak się wydaje, przywołanie ustaleń dotyczących biografii – gatunku pogranicznego, cechującego się ponadto wielością ujęć definicyjnych oraz typologicznych. Od tego zatem rozpoczniemy.

Jednym z kluczowych podziałów, jakie można zaobserwować w literaturze przedmiotu, jest rozróżnienie na biografie, w których dominuje dążenie do prezentacji faktów – biografie naukowe¹⁵ – oraz biografie literackie nastawione na funkcję estetyczną. Pomiędzy tymi opozycyjnymi względem siebie odmianami

14 Na temat obiektów budujących rodzinę gatunków biograficznych czytaj w: Piętkowa 2004: 232; Krauz 2017: 92. Nie można zapominać wreszcie o notowanych wcześniej strukturach generycznych, które kryją się np. za pojęciem intymistyki (list, dziennik, notatnik itp.) i które również stają się narzędziem autorskiej kreacji (zob. Witosz 2005: 152–156).

15 Biografię naukową (ang. *pure biography*) rozumiemy jako „gatunek niefikcyjny i referencyjny, [...] jej przedmiot posiada pozatekstualny desygnat, realny wzór w postaci konkretnego człowieka” (Cymbrykiewicz 2019: 12).

dokumentów biograficznych badacze wyróżniają także szereg innych typów, ich mgławicowy charakter powodowany jest m.in. usytuowaniem pomiędzy dyskursem biografistycznym i dziennikarskim, jak w przypadku biografii reportażowych (por. Żyrek-Horodyska 2018: 166) lub też między dyskursem naukowym a literackim w odniesieniu do biografii interpretacyjnych (Cymbrykiewicz 2019: 18). Wspominając o próbach taksonomii w obrębie rodziny tego gatunku, trzeba przytoczyć również typologię autorstwa Anity Całek, uwzględniającą specyfikę nadawcy i odbiorcy, zatem podmiotów istotnych w prowadzonej przez nas analizie zebranego materiału źródłowego. Badaczka „wymienia następujące role biografisty: mozaicysta, detektyw (reporter), muzealnik, naukowiec, turysta, psychoanalityk i demaskator, a także »mówca umarłych«” (za: Adamczewska 2016: 168). Interesujące są także ustalenia Ryszarda Skrzyniarza, który wyodrębnia typy biografii, których charakterystyka determinowana jest przez przydawkę wartościującą, por. biografie cząstkową, biografie edukacyjną, wychowawczą, biografie: literacką, filmową, aktywną, terapeutyczną, krytyczną, kontrowersyjną, prasową – makulaturową, miejsc pamięci, przekłętą i wyklętą, pozorną, wirtualną i ruchomą (por. Skrzyniarz 2014). Warto jeszcze przywołać odmianę biografii, w której nadawca tożsamy jest z protagonistą, czyli autobiografię. Jej autentyczność zapewnić ma pakt autobiograficzny (Lejeune 2001), jaki nadawca zawiązuje z odbiorcą; ponadto w trakcie lektury czytelnik może uświadomić sobie, jak zmieniało się postrzeganie siebie u danego twórcy (por. wspomnienia z wczesnej twórczości i wspomnienia pod koniec życia), jak przebiegało jego „stawanie się sobą”.

Po zarysowaniu różnorodności nurtów i wariantów wyróżnianych w biografistyce pora przejść do oglądu tekstów będących ich aktualizacją. Pozostająca w centrum biografistycznych dociekań wzorcowa biografia w odmianie naukowej stanowi konstytutywny element wszystkich analizowanych cyfrowych miejsc pamięci. Rzetelność w dokumentowaniu wydarzeń z życia i twórczości danej postaci ujawnia się zarówno w linearnie konstruowanych zapisach faktograficznych, których nadawca pretenduje do miana naukowca-historyka (por. A1JG, A7WS), jak również w formie syntetycznych ujęć i wykazów, takich jak kalendarium życia czy kalendarium twórczości (por. A5AO, A3WL, A7WS, A6ZR); wówczas głównym zadaniem staje się skrupulatne porządkowanie faktów (profil archiwistyczny nadawcy). Jednakże dalsza lektura poszczególnych całości wchodzących w skład archiwów biograficznych ujawnia subiektywny charakter prezentowanych w nich komunikatów. Niektóre z fragmentów/wymików zawierają bowiem wyraźne elementy pozytywnego wartościowania i oceny, nierzadko nawet z wykorzystaniem strategii hiperbolizacji mającej związek

z postawą zaangażowaną czyichś zapalonych sympatyków/fanów – jak w przypadku biografii Witolda Lutosławskiego:

Dzieła Lutosławskiego wywarły **ogromny wpływ na rozwój muzyki** naszych czasów. Konsekwencja w odkrywaniu nowych obszarów muzyki w połączeniu z twórczym sięganiem do tradycji, **mistrzowska technika kompozytorska** i oryginalność języka muzycznego zapewniły mu rangę jednego z **najwybitniejszych kompozytorów XX wieku**. (A3WL)

Trudno oprzeć się wrażeniu, iż subiektywizm i skłonność do idealizowania¹⁶ staje się wręcz dominującym rysem wielu biograficznych urzeczywistnień. Twórcy rezygnują wtedy z referencyjności, za sprawą której biografia aspiruje do literatury faktu (por. Cymbrykiewicz 2019: 9), na rzecz bardziej ludycznej formy przekazu – co zreferujemy dalej. W tej części rozważań nie sposób nie odnieść się jeszcze do egzemplifikacji z kręgu biograficznych/biografistycznych pograniczy. Biografia znanej postaci jest bowiem wykorzystywana także do innych celów niż, sygnalizowana w założeniach *oral history*, potrzeba popularyzacji wiedzy o życiu i twórczości danej osoby. Należy przy tym powołać się na wnioski z wcześniejszych ustaleń (por. tabela 2), dotyczące różnorodnych motywacji, jakie towarzyszą autorom archiwów biograficznych. W wielu tego typu miejscach pamięci dominują teksty wykraczające tematycznie poza ochronę spuścizny protagonisty – relacje z działalności instytucji założycielskiej, w tym m.in. informacje o konkursach, spotkaniach czy innych projektach. Toteż nie rzadko sama biografia również staje się pretekstem do ujawnienia innych intencji, jakie przyświecają jej twórcom. Wówczas tekstom genologicznie usytuowanym w rodzinie gatunków biograficznych bliżej do innych form wypowiedzi. Spośród przykładów tego typu strategii wyróżniłyśmy przypadki przeobrażeń tekstów biograficznych w teksty o nachyleniu:

1. Promocyjnym, czego przykładem może być archiwum Poli Negri, w którym tekst biografii artystki przepełniony jest bezpośrednimi nawiązaniami do jej

16 O predylekcji do idealizowania, mitologizowania biografii czyt. np. w: Biało-brzeska 2016: 16–17. Dobre tego przykłady znajdziemy też w archiwum Poli Negri, postrzeganej jako: charyzmatyczna *gwiazda i celebrytka, supergwiazda światowego formatu* [...], *największa jaką Polska wydała, pionierka wyzwolonych kobiet, fenomen kulturowy, legenda kina, Polka wszech czasów*; źródło wszystkich określeń/cytatów: A4PN.

rodzinnej miejscowości. Mimo że dokumenty związane z opisem przebiegu życia w nieunikniony sposób odsyłają do danych przestrzennych (Czajkowska 2016: 23), to poniższy fragment lokuje informacje o miejscu w pozycji nadrzędnej do danych na temat pochodzącej z niego postaci:

Polka Negri była silna i utalentowana, bo urodziła się w Lipnie. Warto urodzić się w Lipnie! Z naszego miasta wywodzi się wielu wybitnych Polaków: prof. Leszek Balcerowicz, Wincenty Rapacki – aktor, dramaturg i scenograf. To akurat u jego córki, Honoraty Leszczyńskiej, Pola Negri szkoliła w Warszawie swój warsztat aktorski. W podlipnowskim Popowie urodził się Lech Wałęsa, który uczęszczał do Technikum im. Ziemi Dobrzyńskiej przy ul. Okrzei w latach 1958/1961. Ludzi z ciekawymi i imponującymi życiorysami jest dużo, dużo więcej... (A4PN)

2. Opiniotwórczym, w których obserwować można tendencję do wydawania sądów i opinii o wydarzeniach z przeszłości. Celem ukazania tego typu tendencji przywołajmy fragment biografii Lutosławskiego traktujący o warunkach społecznych panujących po II wojnie światowej:

Jeszcze długie lata nad muzyką, jaka była mu najbliższa, Lutosławski pracować mógł tylko w rzadkich chwilach wolnych od innych zajęć. Twórczej pracy nie sprzyjała bowiem także powojenna dekada. W zrujnowanym kraju życie – także muzyczne – wymagało odbudowy od podstaw. Przejęcie władzy przez komunistów sprawiło, że sztukę zaczęto traktować przede wszystkim jako narzędzie propagandy. (A3WL)

3. Poradnikowym/filozoficznym/naukowym, kiedy to opis życia i twórczości staje się inspiracją do rozważań na temat znaczenia biografii w procesach uczenia się i kształtowania własnej tożsamości. Egzemplifikacje tego typu działań (zob. Matras-Mastalerz, 2016: 180–187) odnaleźć można w biografii Poli Negri:

Bernard Shaw powiedział w czasie jednego ze spotkań z Polą w Londynie, że „ludzie potrzebują złudzeń, by stawić czoła życiu”. Tę misję Polka wypełniła. Mity służą nie tyle gwiazdom, co ich wielbicielom. Są źródłem natchnienia, nadziei, nostalgii i wewnętrznej siły. Piękna Polita, jak nazywał ją Rudolf Valentino, jest w naszych sercach i umy-

słach. Pamięć buduje tożsamość. Ocalić od zapomnienia, to znaczy też wiedzieć więcej o sobie... (A4PN)

Miejsce noty biograficznej oraz kalendarium w przestrzeni archiwum

Pogłębiając genologiczno-dyskursologiczne badanie materiału źródłowego, nieco dłużej zatrzymajmy się wreszcie przy tych strategicznych, w naszym odczuciu, całościach tekstowych, które najczęściej anonsuje się za pomocą haseł: „Biografia”/„Nota biograficzna”/„Życie” i/lub „Kalendarium”. Aktualizacje pierwszego rodzaju oscylują między związłymi notkami biograficznymi (biogramami) a formami bardziej rozbudowanymi, acz nieosiągającymi objętości typowych książkowych/pisanych biografii¹⁷. Elementy te mogą funkcjonować również na zasadzie dubletów prezentujących wersję krótszą oraz dłuższą biografii (w tym także wersję „do pobrania” w formacie PDF); wyjątkowo obudowywane mogą być ponadto różnymi elementami paratekstowymi potęgującymi zainteresowanie odbiorcy (por. przytoczony wiersz Jadwigi Jałowic pt. *Sen Poli Negri*)¹⁸. Przejrzystość strukturom dłuższym zapewnia też np. segmentacja informacji na czyjs temat i wyodrębnienie określonych bloków tematycznych¹⁹.

Minimalnym komponentem rozpoznanych not biograficznych jest, zgodnie z organizującymi je obligacjami gatunkowymi, podanie imienia i nazwiska oraz osadzenie danej osoby w kontekście czasowo-przestrzenno-dyscyplinowo-twórczym (por. Piętkowa 2004: 233)²⁰, co rozwija się fakultatywnie o następne sekwencje. Na przyjęcie szerszej jeszcze perspektywy (podanie większej liczby szczegółów tudzież ciekawostek) pozwala natomiast druga z wymienionych struktur – kalendarium, czyli chronologiczny zestaw dat ważnych wydarzeń z czyjegoś życia. Parafrazując sformułowanie Macieja Kawki, można zaryzyko-

17 Na ten aspekt (również na odmienne zastosowania komunikacyjne i różnice dotyczące uformowania tekstu) wskazuje Maciej Kawka, porównując biogram i biografię, która – powtórzmy za autorem – „ma postać dłuższej, przeważnie zbeletryzowanej wypowiedzi” (Kawka 2001: 325; por. też Piętkowa 2004: 233). Znajduje to też potwierdzenie w źródłach leksykograficznych i publikacjach poradnikowych.

18 O składnikach ramy tekstów biograficznych pisze np. Maria Krauz (2017).

19 Jak w tym przypadku: <http://www.lutoslawski.org.pl/pl/biography,7.html>; por. A3WL: „Okupacja”, „W awangardzie”, „Ambasador”, „W życiu publicznym” itd.

20 Chodzi o daty oraz miejsca urodzenia i śmierci, sferę działalności.

wać twierdzenie, iż parametry czasowe w większym jeszcze stopniu pełnią tu funkcję tekstotwórczą, gdyż stają się szkieletem konstrukcyjnym, na którym zawieszane są zdarzenia z przeszłości (Kawka 2001: 327).

Zarówno nota biograficzna, jak i kalendarium (jeśli pojawia się ono na stronie), a także teksty tym formom towarzyszące w ramach konkretnej zakładki/podstrony pozwalają na wydobycie bardziej szczegółowych biografemów, tj. powtarzalnych modułów wystrajających oblicze konkretnego twórcy (Samborska-Kukuć 2018: 44). Jak wynika z toku naszego wywodu, wątki te omawiane są w różnych miejscach (zakładkach) archiwum biograficznego i dopiero za pośrednictwem cyfrowo lektura pozwala na pełne scalenie tak konstruowanych odsłon. Z naszych obserwacji wynika, że są to przede wszystkim:

- rodzice, rodzeństwo, krewni, „atmosfera intelektualna domu” (A3WL, A4PN, A5AO, A6ZR, A7WS) jako elementy współkształtujące osobowość przyszłego twórcy²¹;
- lata nauki/przebieg edukacji jako kluczowe dla rozwoju kulturalnego, dojrzewania emocjonalnego, kontakty z grupami artystycznymi – i/lub nieco zdawkowo: wykształcenie (A1JG, A2JG, A3WL, A4PN, A5AO, A6ZR, A7WS);
- mistrzowie/przewodnicy, którzy mieli wpływ na wybór drogi twórczej portretowanej postaci, ewentualnie osoby promujące/wspierające/znaczące (A2JG, A3WL, A4PN);
- debiut, juwenilia, pierwsze sukcesy: wystawy, występy itd. (A1JG, A2JG, A3WL, A4PN, A5AO, A6ZR, A7WS);
- przestrzeń działalności – również geograficzna; por. miejsca związane z Agnieszką Osiecką czy Zofią Rydet; ten element szczególnie akcentowany jest w archiwum Poli Negri (historia Lipna) i Jerzego Gosławskiego (miejsca związane z edukacją i twórczością);
- punkty zwrotne życia, kariery, np. wojna (A3WL, A7WS), decyzje dotyczące pracy zawodowej (A4PN, A6ZR), perypetie osobiste (A5AO, A7WS);
- dorobek twórczy i kolejne etapy pracy zawodowej²²;
- nagrody i odznaczenia (A2JG, A3WL, A5AO, A7WS);

²¹ Korzystamy z określeń pomieszczonych w: Samborska-Kukuć 2018: 45 i nast.; Bańko, red. 2006: 664.

²² Ten element bywa eksponowany również na odrębnych podstronach. Napomknijmy też o biograficznych badaniach nad twórczością, które rozwijają się obecnie bardzo dynamicznie; otóż „materiały biograficzne ilustrują i pomagają zrozumieć sposoby pracy, osobowość i życie twórcy” (Modrzejewska-Świąłowska, red. 2016: 8). Por. ponadto pojęcie psychobiografii.

- akcenty osobiste/intymne, w tym wypełnianie ról męża/żony i ojca/matki, co na ogół „ociepla” wizerunek (np. A1JG, A2JG, A3WL, A5AO, A4PN)²³;
- inne, np. informacje o aktywności publicznej i dobroczynnej (np. A3WL), miejscu pochówku (A1JG, A2JG, A5AO), podsumowanie/ocena twórczości (A3WL).

Intencja illokucyjna nadawcy wydaje się więc wyrazista: chodzi o przybliżenie tych wymiarów sylwetki postaci, które są ważne z punktu widzenia miejsca pamięci, w jakim się pojawiają (por. Piętkowa 2004: 237). Ważną rolę odgrywają poza tym wzmiankowane wyżej fragmenty kalendarium (głównie), które zestawiają nieznanne szerzej, ciekawe epizody z czyjegoś życia. Dzięki nim kreacja jednostki wybitnej zmienia się w portret człowieka „z krwi i kości”; biograf (por. twórców archiwum) sugeruje z kolei, iż opiera się na rzetelnych aktach poznawczych, wynikających z poszukiwania wiedzy/prawdy i wnikliwego badania cudzej historii życia (Całek 2016: 32). Sięgnijmy po wybrane egzemplifikacje:

1949 [...] Zaczyna trenować pływanie w Centralnym Wojskowym Klubie Sportowym. (A5AO)

1932 – relegowany z uczelni z powodu zalegania w opłatach (A1JG)

1953 [...] Po śmierci Józefa Stalina w specjalnym numerze „Życia Literackiego” ukazuje się wiersz Szymborskiej „Ten dzień”, za który po latach będzie zaciekle atakowana w wolnej Polsce. [...] (A7WS)

Pomimo niewątpliwej schematyczności obu modeli gatunkowych realizacji biogramów i pomieszczonych w archiwach kalendarium życia nie zawsze stanowią struktury spetryfikowane; ich zróżnicowanie objawia się nie tylko pod względem bogactwa informacyjnego, lecz także stylu (zob. Witosz 2005: 165–169; o cechach stylu biograficznego: Kawka 2001: 328). Porównajmy chociażby biogram Jerzego Grzegorzewskiego nacechowany precyzją i dokumentaryzmem (padają tu liczne daty, nazwy własne, uwagę zwraca telegraficzność przekazu), z nieco sentymentalnym opisem życia Agnieszki Osieckiej, któremu nieobce są pewne spekulacje psychologiczne i elementy charakterystyki postaci (por. maskę biografu-psychoanalityka, albo podlegającą stylowi prasy plotkar-

23 Pozycja tego biografemu może być zresztą różna.

skiej biografii Poli Negri²⁴. Interdyskursywność rozpoznanych aktualizacji/stron internetowych polega również na tym, że w ich wnętrzu krzyżować się mogą wykładniki dyskursu publicznego i prywatnego (wszak gatunki biograficzne przenoszą fakty ze sfery prywatnej do sfery publicznej; Witosz 2005: 166; zob. też Kita 2013), dyskursu naukowego (muzykologia, teatrologia), a nawet, powiedzmy ostrożnie, reklamowego – jeśli uwzględnić aksjologizację narracji i realizowane tu cele ingracyjne (Piętkowa 2004).

Zakończenie

Rekapitułując dotychczasowe rozważania, należałoby podkreślić, że jednoznaczna odpowiedź na wyeksponowane w tytule artykułu pytanie nie jest wbrew pozorom tak łatwa, jak można by przypuszczać. Dzieje się tak dlatego, iż niepodleganie bądź podleganie normom – wespół z kategoriami (nie)normatywności pokrewnymi, które przewijały się w toku wywodu (mgławicowość, kolażowość itd.) – rozpatrywać trzeba na kilku przynajmniej płaszczyznach. Dla porządku powtórnie je prześledźmy.

Po pierwsze, dla cyfrowych archiwów biograficznych, jako ważnej dziś przestrzeni kształtowania pamięci zbiorowej, zasadniczy punkt orientacyjny stanowi niewątpliwie dorobek szeroko pojmowanej biografistyki. Inaczej rzecz ujmując: archiwa oscylują między tym, co w biografistyce stare i nowe. Zgodny z zastanymi wzorcami wydaje się chociażby fakt, iż w związku z poświęceniem wyodrębnionych miejsc pamięci wybitnym postaciom z kręgu kultury i sztuki, w nurt narracji wplata się tu takie, a nie inne biografemy, choć tendencji do niejakiego przełamania obowiązujących w tym zakresie standardów (*vide* wprowadzanie, np. w ramach kalendarium życia, informacji zaskakujących, często ze sfery prywatnej) również nie można bagatelizować. To, co nowe, to z kolei: jeśli idzie o twórców archiwów – połączenie funkcji biografistyki z rolami oraz motywacjami zaczerpniętymi wprost z archiwistyki społecznej; to ponadto szczególne otwarcie na odbiorcę/użytkownika zgromadzonych treści/źródeł, którego, jak argumentowałyśmy, nie tylko zaprasza się tu do zapoznania się z dostępnymi w trybie *on-line* dokumentami, lecz także włącza w proces (re)konstruowania pamięci o artyście i/lub w różne działania wykraczające poza wirtualną rzeczywistość.

24 Zob.: A2JG: http://jerzygrzegorzewski.net/?page_id=37; A5AO: <https://okularnicy.org.pl/agnieszka/biografia-agnieszki-osieckiej/>; A4PN: <http://polanegri.pl/viewpage.php?id=105>.

Możliwość ciągłego uzupełniania zasobu skutkuje jego niestabilnością – biografia sieciowa podlega wszak nieustannym zmianom i przeobrażeniom. Nowatorska jest wreszcie multimodalność zasobów – podobnie jak struktura badanych fenomenów korzystających z osiągnięć hipertekstu i hiperłączy, co przekłada się automatycznie na nieliniarny/fragmentaryczny sposób percepcji (samodzielna podróż lekturowa vs. linearność i spójność tradycyjnych biografii) i na znaczące poszerzenie możliwości profilowania sylwetki protagonisty, w tym ukazania w większym jeszcze stopniu namacalnych dowodów bogactwa jego twórczości. Tak postrzegane archiwum biograficzne to obszar wypełniony stop-klatkami uchwyconych przez różne podmioty, a także nakładających się wizerunków artysty; z tych puzzli/skrawków każdy odbiorca składa samodzielnie jego całościowy obraz (por. Wawer 2014: 320).

Po drugie, nienormatywności zajmujących nas miejsc pamięci dowiódł namysł nad tym, że archiwa biograficzne (pomimo akceptacji postulatów idei humanistyki cyfrowej oraz społecznej archiwistyki przez ich twórców czy pomysłodawców) służą portretowaniu jednostek, a nie grup/wspólnot złożonych najczęściej z „niemych” albo „słabo słyszalnych” świadków historii. W centrum archiwum biograficznego usytuowana jest znana postać kultury, jednakże jest ona portretowana zarówno w aktach indywidualnej percepcji (wspomnienia, listy, wywiady), jak i w obiektywnych, faktograficznych dokumentach (naukowe biografie, noty biograficzne, kalendaria). Tym samym badane przez nas przestrzenie lokowane są na pograniczu pamięcioznawstwa, z którego wyrastają założenia społecznej archiwistyki i historiografii.

Po trzecie, normę i jej przekraczanie dostrzegłyśmy poza tym w obszarze odniesień genologicznych. Z jednej bowiem strony sięga się tutaj po znane z tradycyjnych ujęć schematy (biografia naukowa, listy, wspomnienia, wywiady itd.), z drugiej zaś – dochodzi do mieszania się konwencji – w obrębie pojedynczych tekstów oraz w obrębie całej tkanki archiwum, co bywa np. konsekwencją „drugiego życia gatunków” i wtórnego zastosowania modeli gatunkowych (zob. Nowak-Barcińska 2011). Aby ukazać wielość spojrzeń kierowanych w stronę upamiętnianej postaci, a równocześnie wyjść naprzeciw oczekiwaniom odbiorców, sięga się po teksty pozostające na styku różnych gatunków, jak również stylów i dyskursów – co z uwagi na ograniczenia dotyczące rozmiarów niniejszego opracowania zmuszone byłyśmy potraktować skrótowo.

Bliższego rozpoznania domagają się w przyszłości jeszcze inne ciekawe kwestie. Otóż na dalsze eksploracje zasługują m.in. refleksje autobiograficzne, którym tym razem nie udało się poświęcić należytej uwagi. Obfitość obiektów ujętych w elastycznych granicach archiwów biograficznych pozwala mieć nadzieję,

iz lingwistyczny namysł nad nimi przyniesie interesujące wioski do dalszych badań nad pamięcią i dyskursami pamięci.

Źródła

- A1JG – Archiwum Józefa Gosławskiego; <http://www.goslowski.art.pl/index.html> [data dostępu: 10.08.2019].
- A2JG – Archiwum Jerzego Grzegorzewskiego; <http://jerzygrzegorzewski.net/> [data dostępu: 17.08.2019].
- A3WL – Archiwum Witolda Lutosławskiego; <http://www.lutoslawski.org.pl> [data dostępu: 21.08.2019].
- A4PN – Archiwum Poli Negri; <http://www.polanegri.pl/> [data dostępu: 21.08.2019].
- A5AO – Archiwum Agnieszki Osieckiej; <https://okularnicy.org.pl/> [data dostępu: 16.08.2019].
- A6ZR – Archiwum Zofii Rydet; <http://www.zofiarydet.com> [data dostępu: 17.09.2019].
- A7WS – Archiwum Wisławy Szymborskiej; <http://www.szymborska.org.pl/> [data dostępu: 9.08.2019].

Literatura

- Adamczewska I., 2016: *Biografia reporterska w ujęciu komunikacyjnym na przykładzie książki Angeliki Kuźniak*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica”, T. 4, s. 164–185.
- Akram S., 2018: *Tekst w sieci – próba charakterystyki*. „Artes Humanae”, Vol. 3, s. 115–127.
- Alheit P., 2011: *Podejście biograficzne do całożyciowego uczenia się*. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 3, s. 7–21.
- Bańko M., red., 2006: *Polszczyzna na co dzień*. Warszawa.
- Bewicz P., 2012: *Postmodernistyczny dyskurs o tożsamości archiwisty na łamach „The American Archivist”*. „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, nr 3, s. 11–54. Dostępny w internecie: http://www.home.umk.pl/~akz/AKZ_05_Piotr_Bewicz_Postmodernistyczny_dyskurs_o_tozsamosci_archiwisty_na_lamach_The_American_Archivist%20.pdf [data dostępu: 2.11.2020].
- Białoobrzaska M., 2016: *Antoni Malczewski. Literackie mitologizacje biografii*. Białystok.
- Biskupska K., 2014: *O medialnych obrazach pamięci społecznej na przykładzie Śląska Opolskiego*. W: Czyżewski M., Franczak K., Nowicka M., Stachowiak J., red.: *Dyskurs elit symbolicznych. Próba diagnozy*. Warszawa, s. 291–311.
- Całek A., 2016: *Biografia jako reprezentacja*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica”, T. 4, s. 25–41.

- Chorążyczewski W., 2004: *Archiwa i pamięć. Nowa interpretacja archiwistyki (na marginesie XV Kongresu Archiwów w Wiedniu)*. „Archiwista Polski”, nr 4, s. 9–13.
- Ciesek-Ślizowska B., Duda B., Ficek E., Przyklenk J., Sujkowska-Sobisz K., [w druku]: *Cyfrowe archiwum społeczne jako przedmiot badań lingwistycznych. Prolegomena*.
- Ciesek-Ślizowska B., Duda B., Sujkowska-Sobisz K., [2020]: *O (nie)widoczności prowadzącego spotkanie ze świadkiem historii – wstępna typologia ról inicjujących wywiady narracyjne*. „LingVaria”, nr 1, s. 47–58.
- Cymbrykiewicz J., 2019: *Biografia jako pretekst. Modele współczesnych duńskich biografii*. Poznań.
- Czachur W., 2018: *Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody analizy*. W: Czachur W., red.: *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne*. Warszawa, s. 7–55.
- Czajkowska A., 2016: *Miejsce i pamięć. W poszukiwaniu przestanek badań biograficznych*. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 4, s. 23–44.
- Czarnota T., 2014: *O archiwach społecznych i ich znaczeniu dla polskiego dziedzictwa narodowego oraz tożsamości lokalnej*. „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, nr 5, s. 125–143.
- Dobrzyńska T., 2009: *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech – geneza, stan i perspektywy*. W: Bilut-Homplewicz Z., Czachur W., Smykała M., red.: *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia. Problemy. Perspektywy*. Wrocław, s. 35–44.
- Domańska E., 2012: *Epistemologie pograniczy*. W: Fazan J., Zajas K., red.: *Na pograniczach literatury*. Kraków, s. 85–101.
- Dubas E., 2017: *Uczenie się z własnej biografii jako egzemplifikacja biograficznego uczenia się*. „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, nr 1, s. 63–87.
- Dubas E., Stelmaszczyk J., red., 2015: *Biografia i badanie biografii. T. 4: Biografie i uczenie się*. Łódź.
- Gonigroszek D., 2018: *Karl Dedecius – tłumacz, ambasador kultury polskiej w Niemczech, humanista osamotniony*. W: Karkowska M., red.: *Biografie nieoczywiste. Przełom, kryzys, transgresja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Łódź, s. 167–180.
- Jochymek R., 2004: *W zwierciadle biografii. Współczesna polska biografia literacka na przykładzie utworów Joanny Siedleckiej, Agaty Tuszyńskiej i Barbary Wachowicz*. Warszawa.
- Julkowska V., 2017: *Dawne i współczesne cechy konstytutywne biografii jako gatunku historiograficznego*. W: Kolbuszewska J., Stobiecki R., red.: *Biografistyka we współczesnych badaniach historycznych. Teoria i praktyka*. Łódź, s. 13–26.
- Kapralska E., 2017: *Digitalizacja przeszłości i dziedzictwa kulturowego w społecznościach lokalnych – znaczenie i funkcje*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica”, T. 9, s. 123–135.
- Kawka M., 2001: *Biogram jako gatunek tekstu*. „Język Polski”, z. 5, s. 325–330.

- Kaźmierska K., Czaplński P., Julkowska V., 2014: *Biografia*. W: Saryusz-Wolska M., Traba R., współpraca J. Kalicka, red.: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*. Warszawa, s. 61–67.
- Kita M., 2013: *Polski dyskurs prywatności*. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1, s. 93–103.
- Kmieć A.N., 2018: *Biograficzne puzzle, czyli o zastosowaniu metody biograficznej w badaniach nad dziejami osiedla Rubinkowo w Toruniu*. W: Karkowska M., red.: *Biografie nieoczywiste. Przełom, kryzys, transgresja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Łódź, s. 31–39.
- Krauz M., 2017: *Incipity biografii – konwencja czy gra z czytelnikiem?* „Słowo. Studia językoznawcze”, nr 8, s. 90–103.
- Lejeune Ph., 2001: *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*. Red. R. Lubas-Bartoszyńska. Przeł. W. Grajewski, S. Jaworski, A. Labuda, R. Lubas-Bartoszyńska. Kraków.
- Matras-Mastalerz W., 2016: *Ocalić od zapomnienia... Narracje autobiograficzne w generatywnych przekazach seniorów*. W: Ogonowska A., red.: *Człowiek i medium. Terapia – rozwój – (auto)narracja*. Kraków, s. 173–189.
- Modrzejewska-Świgulska M., red., 2016: *Biograficzne badania nad twórczością. Teoria i empiria*. Łódź.
- Nowak-Barcińska M., 2011: *Drugie życie gatunku*. W: Ostaszewska D., red., przy współudziale J. Przyklenk: *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 4: *Gatunek a komunikacja społeczna*. Katowice, s. 266–284.
- Piętkowa R., 2004: *Paratekst o autorze. Biogram i/czy prezentacja?* W: Ostaszewska D., red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 2: *Tekst a gatunek*. Katowice, s. 230–245.
- Pluta J., 2018: *Paradoks tandety – życie i twórczość Eda Wooda jako przykład sukcesu sztuki niskiej*. W: Karkowska M., red.: *Biografie nieoczywiste. Przełom, kryzys, transgresja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Łódź, s. 209–222.
- Próchnicki W., 2012: *Pogranicza bez granic*. W: Fazan J., Zajas K., red.: *Na pograniczach literatury*. Kraków, s. 35–50.
- Samborska-Kukuć D., 2018: *Jak rekonstruować biografię i jak opisać twórczość XIX-wiecznego pisarza minorum gentium? (metodologia, źródła, struktury narracji)*. Skrypt akademicki. Łódź.
- Sieroń-Galusek D., 2019: *Biografistyka w humanistyce i naukach społecznych – kilka uwag*. W: Dubas E., Gutowska A., red.: *Biografia i badanie biografii*. T. 6: *Stażość i zmienność w biografii. Przełomy biograficzne*. Łódź, s. 83–91.
- Skrzyniarz R., 2014: *Biografia ruchoma, zmienna, niestabilna – przyszłość zmienia się w zależności od tego, jak patrzymy na przeszłość*. W: Skrzyniarz R., Krzewska E., Zgłobiska-Girut W., red.: *Badanie biografii – źródła, metody, konteksty*. Lublin, s. 85–96.
- Sławiński J., red., 2008: *Słownik terminów literackich*. Wrocław–Warszawa–Kraków.

- Szmidt K.J., 2016: *Naukowe biografie twórców i kryteria ich poprawności albo głos w obronie biografii „nienaukowych”*. W: Modrzejewska-Świgulska M., red.: *Biograficzne badania nad twórczością. Teoria i empiria*. Łódź, s. 35–49.
- Wawer P., 2014: *Biografia w społeczeństwie sieciowym – dualizm online i offline?* W: Skrzyński R., Krzewska E., Zgłobicka-Gierut W., red.: *Badanie biografii – źródła, metody, konteksty*. Lublin, s. 317–327.
- Wilc B., 2017: *Archiwum miejscem pamięci o ludziach nauki i kultury*. „Zarządzanie w Kulturze”, z. 2, s. 195–217.
- Witosz B., 2005: *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*. Katowice.
- Witosz B., 2009: *Dyskurs i stylistyka*. Katowice.
- Witosz B., 2011: *Interakcyjny model relacji gatunku i dyskursu w przestrzeni komunikacyjnej*. W: Ostaszewska D., red., przy współudziale J. Przyklenk: *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 4: *Gatunek a komunikacja społeczna*. Katowice, s. 23–32.
- Witosz B., 2016: *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*. W: Czachur W., Kulczyńska A., Kumięga Ł., red.: *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*. Kraków, s. 19–39.
- Wojtak M., 2011: *O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu*. „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs”, nr 4, s. 69–78.
- Wojtak M., 2014: *O gatunkach wypowiedzi i ich prasowych konkretyzacjach*. „Językoznawstwo”, nr 8, s. 95–105.
- Ziętał K., 2016: *Wstęp*. W: Ziętał K., red.: *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*. Warszawa, s. 3–5.
- Ziętał K., red., 2016: *Archiwa społeczne w Polsce. Stan obecny i perspektywy*. Warszawa.
- Żydek-Bednarczyk U., 2012: *Hipertekst w perspektywie lingwistycznej, komunikacyjnej i kulturowej*. W: Kita M., Ślawska M., red.: *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*. T. 1: *Stan wiedzy i postulaty badawcze*. Katowice, s. 167–177.
- Żyrek-Horodyska E., 2018: *Reportaż biograficzny czy biografia reportażowa? Refleksje genologiczne i analiza przypadku*. „Autobiografia”, nr 2, s. 165–185.

Beata Duda, Ewa Ficek

(Non)normative biographies? This is what can be done with the biographical jigsaw puzzles on the Internet

Summary

The authors give careful thought to selected digital “memorial sites” dedicated to distinguished creators of culture, literature and art (and collected under the banner of the

KARTA Centre Foundation), such as Witold Lutosławski, Józef Gosławski, Agnieszka Osiecka, Wisława Szymborska, Pola Negri, Jerzy Grzegorzewski or Zofia Rydet. The overview of the collected material has assumed a search for (non)normative biographies, i.e. multi-modal, “patchwork,” “moving” biographies, as well as a confrontation of the observed patterns with well-established modes in biographical writing. What is more, the authors noted the liminal, borderline characteristics of the approaches, styles, genres etc. used today for various discursive practices that evoke or shape the images of the past. The conducted analyses, which have inscribed themselves into the stream of reflections on the phenomenon of the social archive and which are discursively and genologically oriented (cf. the assumptions and research methods of memory linguistics referred to in the text), have provided answers to, among others, the following specific questions: who the social actors reflected in the mirror of biographical archives (i.e. the creators and recipients of archives) are and what are their motivations; which people (and why these particular ones) are commemorated there, as well as through the prism of which objects a person’s profile is built.

Key words: digital social archive, biographical narrations, memory linguistics, discourse analysis, genology